

Sipos Ferenc¹

A szegénység toposza a büntetőjogban

„A szegénységgel általában legcélszerűbb bizonyos távolságból, magas filozófiai szempontok szerint foglalkozni, annál is inkább, mert ha valaki gyakorlatibb hangnemben és nézőpontból foglalkozik a szegénységgel, nemzetközi megegyezés szerint a legtöbb civilizált államban előbb-utóbb becsukják.”
(Márai Sándor)

A szegénység toposz. A szegény alakja mint a népdalokban, a szépirodalomban vagy akár a szociológiában, kriminológiában megjelenő sajátos jegyeket felsorakoztató vándortéma mindig ugyanazokat a jellemző jegyeket mutatja, bár a hozzáfűzött értékelés változhat. A szegénységet mint témát ugyanis több tudományterület is magának vindikálja, bár a vizsgálódás szempontjai és annak módszertana és eredményei is természetesen módon változnak annak függvényében, hogy az mely diszciplína eszközzel történik. Mielőtt a címben megígért téma kifejtéséhez hozzáfognék, szükségesnek látszik néhány mondatban jelezni a szegénység kategóriájának ismérveit más tudományok szempontjából is, főként azért, mert fogalmi meghatározást a büntetőjog nem ad, illetve fontos elhelyeznem a közgondolkodás történeti távlataiban is, amihez az irodalmat hívom segítségül. A szegénység fogalmának és az arra adott reakciók változásainak vizsgálata során ugyanis a legnagyobb nehézséget az okozza, hogy nincsenek olyan közvetlen források, amelyeket a szegények maguk hagytak hátra (Cser 2002, 49.).

A szegénység mint alapvetően relatív társadalmi állapot, ami legegyszerűbben talán a létfenntartáshoz szükséges javakhoz való hozzáférés lehetőségeiben vagy azok hiányában ragadható meg, természetesen a szociológia művelőinek érdeklődését keltette föl leginkább. A szegénység ugyanis társadalmi állapotot jelöl, és ha a szegénység meghatározására törekszünk, észre kell vennünk, hogy a szegénység mindig viszonylagos, azaz relatív kategória, és ez még akkor is így van, ha a szociológia több meghatározását is kialakította a fogalomnak, és ezek egyikét abszolútnak nevezi.

¹ Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntetőjogi és Kriminológiai Tanszék, egyetemi adjunktus.

A szociológia tudománya szerint abszolút a szegénység, ha az egyén vagy a család a létminimum alatt él. Alapja az egy főre jutó havi jövedelem vagy a depriváltság – azaz valamitől való megfosztottság –, vagy a hozzáférés lehetőségének hiánya: szegény, akinek nincs például hűtőszekrénye. Relatív a szegénység, ha az egyén vagy a család erősen elmarad az adott társadalom átlagos viszonyaitól, azaz ha például az egy főre jutó jövedelem kevesebb, mint az átlag 60, 50 vagy 40 százaléka. Az egy főre jutó jövedelem alapján az egyének vagy családok „alsó” 10%-át (decilis) vagy 20%-át (kvintilis) tekintjük relatív szegénynek (ANDORKA 2006, 34.).

Hogy a szegénység természetes állapot, és bele van kódolva a társadalmi berendezkedésünkbe, tény. Hegel szerint, még ha meg is volnának az eszközök, amelyekkel az elszegényedő tömegek megszokott életszínvonalát biztosítani lehetne munka nélkül, „[e]z ellenkeznék a polgári társadalom elvével és becsület érzésével” (HEGEL 1983, 254.). Ez a vélemény ma is visszaköszön, elég csak a munkaalapú társadalom létrejöttére gondolnunk napjainkban.

Az európai kultúrkör viszonyának alapjait a szegénységhez a keresztyénység fektette le. A „Ne gyűjtsetek magatoknak kincseket a földön [...]” (Mt 6,19), a „Boldogok vagytok, szegények, mert tiétek az Isten országa” (Lk 6,20), illetve a „Milyen nehezen mennek be az Isten országába azok, akiknek vagyoniuk van. Könnyebb a tevének a tű fokán átmenni, mint a gazdagnak az Isten országába bejutni” (Lk 18,22–30) idézetek jól jelzik a Biblia állásfoglalását a téma kapcsán.

A szegényebb rétegek jelenléte a társadalomban hitéleti szempontból kifejezetten fontos volt, mivel a gazdagabbaknak szükségük volt erre a társadalmi rétegre a jócselekedetek gyakorlásában, kegyességük megélésében, hisz a szegények patronálása az üdvözülés egyik útja is volt, és egészen a reformációig (WEBER 1982) ez így is maradt. „Azokat pedig, akik földi javakban szűkölködnek, az Egyház arra tanítja, hogy Isten szemében a szegénység nem gyalázat, s nincs mit szégyenkezni azon, ha munkával kell keresniük kenyerüket. Földi életmódjával maga az Úr Jézus Krisztus erősítette meg ezt, aki az emberek üdvéért, »noha gazdag volt,... szegénnyé lett (2Kor 8,9)«” – írja Rómában 1891-ben XIII. Leó pápa *Rerum Novarum* címmel kiadott enciklikájában (XIII. LEÓ 1891, 20. pont).

Érdekes vagy inkább logikus, hogy ugyanez az attitűd jelenik meg az irodalomban is. A népmesék hősei, a szegényember, a szegényasszony vagy azok legkisebb fia vagy lánya mindig okosabb, erkölcsileg erősebb, mint a társadalom többi, elvileg szerencsésebb és gazdagabb tagja, és végül az állhatatosságuk el is nyeri méltó jutalmát. A szépirodalom is hasonló értékrendet mutat, bár a felvilágosodásig nem – és azután sem igazán – jellemző irodalmi téma; amikor a romantika végül foglalkozni kezd vele, a romlatlanságot, a tisztaságot és az erkölcsiséget társítja a szegénységhez. Ezt látjuk például Jókai Mór *Szegény gazdagok* című regényében is. A regény azokat kezeli szegényként, akiknek

vagyona igazán gazdag életet tenne lehetővé, és fordítva, a *Gazdag szegények* című regénye már azt mutatja be, hogy a lelki gazdagság erkölcsi emelkedettsége ellentétezőzhatja az anyagi szűkösséget is (MARGÓCSY 2015, 51–59.). A 20. század elején Mikszáth és Móricz lesz az, aki a depriváltság állapotát már nem mint előnyt mutatja be, hanem annak személyiségtorzító hatására fektet hangsúlyt, és ez tekinthető a falukutatás és a sajátos, valahol az irodalom és a szociológia határán álló szociográfiák elvi előzményének is. 1930-tól 1944-ig tart az a szakasz, amit a magyar szociográfia hőskorának nevezhetünk. Sok más szerző között Kassák Lajos (KASSÁK 1932), Illyés Gyula (ILLYÉS 1936), Szabó Zoltán (SZABÓ 1936; SZABÓ 1938), Féja Géza (FÉJA 1937), Kovács Imre (KOVÁCS 1937), Kiss Géza (KISS 1937), Kiss Lajos (KISS 1939; KISS 1943), Veres Péter (VERES 1936; VERES 1941) és Kodolányi János (KODOLÁNYI 1942) vállalta azt a feladatot, hogy tényszerűen bemutassa, milyen a valóságban a szegénység helyzete ebben az időben Magyarországon. Hogy a szociográfiák milyen elementáris erővel hatottak, és mennyire ismeretlen volt a témával kapcsolatos idealizált közgondolkodásban az általuk felsorakoztatott tényeknek a sora, jól jelzi a tudós költő, Babits Mihály recenziója, amelyet a *Puszták népéről* írt: „Én Illyés Gyulának félig-meddig földije vagyok. Gyermeki kalandozásaim nagyjában azon a vidéken folytak le, amely Illyés új könyvének, a *Puszták Népe*nek, is színhelye. Mégis úgy olvasom ezt a páratlanul gazdag és hiteles élményekkel zsufolt könyvet, mintha valami izgalmas utleírást olvasnék, egy ismeretlen földrésről és lakóiról. Mintha felfedező utat tennék, amely annál inkább tele számomra szenzációkkal és izgalmakkal, mert ez az ismeretlen földrész véletlenül a saját szülőföldem” (BABITS 1936, 409.).

A szegénység elleni küzdelem eszközei a büntetőjogi gondolkodásban

A büntetőjog, a kriminológia és a szabálysértési jog az irodalommal ellentétes álláspontra helyezkedik a szegénység kapcsán. (Bővebben a témáról: GÖNCZÖL 1991.) A munkátlanság, a csavargás kérdésköre a 19. századi büntetőjogi kodifikációs hullám idején Európában és a tengerentúlon is rendszeres téma. A Nemzetközi Büntetőjogi Egyesület az 1893. évi párizsi nagygyűlésén, majd 1913-ban Koppenhágában (BERÉNYI 1913, 136.) tűzte napirendre a kérdést. A Nemzetközi Patronázs Kongresszus² pedig négy alkalommal is tárgyalta: 1890-ben, 1897-ben, 1898-ban, majd 1905-ben. 1908-ban a beszédes nevű Társadalmi Védelem Kérdéseivel Foglalkozó Nemzetközi Társaság³ Párizsban több ülésén is

² Congrès international de patronage.

³ Société internationale pour étude des questions d'assistance.

megvitatta a kérdés részleteit. A nemzetközi börtönügyi kongresszus⁴ pedig kétszer is – 1885-ben a római, 1895-ben a párizsi kongresszusán – vizsgálta a csavargás és koldulás leküzdésének leghatásosabb eszközeit (FINKEY 1910, 65.).

Egyetértés mutatkozott abban, hogy a problémát büntetőjogi eszközökkel (is) kezelni kell, ennek legfőbb eszköze pedig a dologház intézménye lett világszerte.

Dologház

A dologházak története szorosan összekapcsolódik a szegénység és a szociális problémák szaporodásával, azok tömegessé válásával és a kezelésükre irányuló korai kísérletekkel. Az első dologházakat valójában nem a kriminális elemek számára alapították, hanem a szegénygondozás eszközei voltak.

A dologház a gazdasági, társadalmi változás, a korai kapitalizmus intézménye volt. Olyan társadalmakban jött létre, amelyek jelentős gazdasági változásokon mentek keresztül, ahol a korábbi társadalmi rend és egyensúly megbomlott, és amelyekben új gazdasági rend volt kialakulóban. Az első dologházak lakói pedig azok lettek, akiket a feudális világ, az egyházi jótékonyosság már nem védett, a kapitalizálódó társadalom pedig még nem integrált. A munkaképesség megléte és a munka hiánya a munkára és a szerzésre épülő társadalomban csak egyet jelenthetett: a munkakedv hiányát. A dologtalan munkaképes személyek munkára szoktatására, a közterekről való eltávolításukra kitűnő eszköznek tűnt egy olyan intézmény létesítése, amely egyszerre oldotta meg mindkét problémát. A bérmunka kialakulásával megjelenő munkanélküliség, a vagyontalan csavargó elemek, koldusok egyre fokozódó problémát jelentettek. Ezek a problémák elsősorban a nagyobb városokban jelentkeztek tömegesen, ezért természetesen az első dologházak felállítására is itt került sor (SIPÓS 2019).

Európában valóságos hálózata jött létre a dologházaknak, előbb Amszterdamban, Brüsszelben, aztán Lübeckben, Lipcsében, Bécsben, a svéd városokban, Angliában, I. Péter cár alatt még Szentpéterváron is. A dologházak néhány kivételtől eltekintve a protestáns államokra jellemzőek inkább, a katolikus Spanyolország sosem lépett föl teljes szigorral a koldulással szemben, és ott dologházat sem hoztak létre. A dologház intézménye nem jellemző sem Franciaországra, sem pedig az itáliai városokra (GUTTON 1974, 131–142.).

Hazánkban az 1913. évi XXI. törvénycikk vezette be a dologház intézményét, amely nevével és indoklásával ellentétben nem a munkátlanság, hanem a szegények elleni jogszabály volt. Ha megvizsgáljuk a törvényi szabályozását,

⁴ Congrès pénitentiaire international.

látható, hogy alanya „[a]z a keresetre utalt munkaképes egyén, aki munkakerülésből csavarog vagy egyébként munkakerülő életmódot folytat”.

Tehát ha például két elkövető alapvető személyiségjegyei, életmódja, ruházata, modora, az általuk elkövetett bűncselekmény stb. tökéletesen megegyezett, de csak az egyikük volt keresetre utalt – azaz szegény –, míg a másik legalább elvileg rendelkezett a megélhetését biztosító vagyonnal, akkor dologházba csak az előbbit utalhatta a bíróság.

„Dologházba azokat utalhatta a bíróság, akik a közveszélyes munkakerülés vétségét⁵ követték el, vagy akik az élet, testi épség, szemérem vagy vagyon ellen elkövetett bűntett vagy vétség miatt fegyházra, börtönre vagy legalább háromhavi fogházra ítéltettek, és ez a bűntett vagy vétség a tettes munkakerülő életmódjával (1–4. §) álljon összefüggésben.”⁶ Tehát bár látszólag a munkátlanság áll a bűncselekménnyel összefüggésben, valójában a dologház alkalmazásának lehetősége a deprivált állapothoz kötődött szorosan.

Szigorított javító-nevelő munka

A téma szempontjából releváns következő jogtörténeti állomás hazánkban az 1984. évi 19. számú törvényerejű rendelettel bevezetett szigorított javító-nevelő munka volt. A szigorított javító-nevelő munka a Btk. különös részében egyedül a közveszélyes munkakerülés vétségének (266. §) büntetési között szerepelt a szabadságvesztés, a javító-nevelő munka és a pénzbüntetés négyes alternatívájának egyik elemeként. Ami annyit jelentett, hogy e büntetés csakis akkor volt kiszabható, ha az elkövető bűnösségét megállapították közveszélyes munkakerülésben, vagy pedig abban is. A módosítás kiterjesztette a közveszélyes munkakerülés törvényi fogalmát, ekkortól a tartósan elkövetett munkakerülés akkor is bűncselekményt valósított meg, ha az elkövető azt megelőzően még nem volt munkakerülésért büntetve (MOLDOVÁNYI 1985, 505–516.).

„Büntetőjogi szempontból munkakerülő életmódot [...] az a munkaképes személy folytat, aki megélhetését biztosító munkát annak ellenére sem vállal, hogy nem rendelkezik a létfenntartását biztosító anyagi javakkal. Csak ilyen körülmények között jelent magatartása veszélyt a közbiztonságra” – mondta ki a Btk. 266. §-hoz fűzött indoklás 2. pontja.

Vagyis ugyanúgy, mint a dologház esetében, amennyiben az elkövető rendelkezett a létfenntartását biztosító anyagi javakkal, hiába felelt meg egyébként minden más feltételnek, a szigorított javító-nevelő munka vele szemben nem

⁵ 1913. évi XXI. tc. 5. § és 6. § (1) bekezdés.

⁶ 1913. évi XXI. tc. 7. §.

kerülhetett alkalmazásra. A közveszéyles munkakerülést az 1989. évi XXIII. törvény iktatta ki büntetőjogunkból, de maga a szigorított javító-nevelő munka csak az 1993-as Btk.-módosítással szűnt meg, miután a 13/1992. (VIII. 7.) IM rendelet annak végrehajtását határozatlan időre felfüggesztette.

Életvitelszerű közterületi tartózkodás szabályainak megsértése

Az egyik probléma a szabálysértési tényállással kapcsolatban alapvetően nem is jogi, hanem nyelvi, szemantikai természetű. Az életvitelszerű közterületi tartózkodás szabályainak megsértése megfogalmazás ugyanis arra utal, hogy életvitelszerűen közterületen tartózkodni bizonyos szabályok betartása mellett tulajdonképpen szabad, és csak akkor jogellenes, ha valaki ezeket a szabályokat nem tartja be. Ennek ellenére a jogszabály így folytatja: „Aki életvitelszerűen közterületen tartózkodik, az szabálysértést követ el.”

A másik gond az, hogy a 2018. október 15-én hatályba lépett életvitelszerű közterületi tartózkodás szabályainak megsértése (lásd AMBRUS 2018, 1–7.), amelyet a 2018. évi XLIV. törvény vezetett be a szabálysértések sorába, szoros értelemben valójában nem tartozik a témánkhoz, hiszen nem a büntetőjog eszköztárát használja. Azonban a szegénységgel szemben jogi eszközökkel való fellépés egyik módjaként logikailag mégis itt van a helye. Különösen azért, mert a több évtizedes vita végére pontot téve a jogalkotó a szabálysértési törvény preambulumban elvi jelentőségű választ ad arra a kérdésre, hogy a büntetőjog és a szabálysértési jog között inkább kvantitatív vagy inkább kvalitatív különbség van-e, és a kvantitatív mellett teszi le a voksot, amikor kimondja: „A társadalmi együttélés általánosan elfogadott szabályait sértő vagy veszélyeztető, a bűncselekményként történő büntetni rendeléshez szükséges kockázatokkal és veszélyességgel azonban nem rendelkező kriminális cselekmények elleni hatékony fellépés érdekében [...]” alkotja meg a törvényt.

A jogszabály a 2012. évi II. törvény 178/B szakaszának (5) bekezdése értelmében: „[...] életvitelszerű tartózkodásnak tekinthető minden olyan magatartás, amely alapján megállapítható, hogy a közterületen való életvitelszerű tartózkodás a lakó- és tartózkodási hely, valamint egyéb szállásra való visszatérés szándéka nélkül, a közterületen való huzamos tartózkodás érdekében valósul meg, és a közterületen való tartózkodás körülményeiből, vagy a magatartásból arra lehet következtetni, hogy a jellemzően lakóhelyül szolgáló közterületen végzett tevékenységet – így különösen alvás, tisztálkodás, étkezés, öltözködés, állattartás – az elkövető a közterületen rövid időnként visszatérően és rendszeresen végzi.”

A szabályozás szövegezésében itt is fölismerhető a fonák helyzetből fakadó kényszerű logikai bukfenc. Amikor a jogalkotó arról beszél, hogy „a lakó- és tar-

tózkodási hely, valamint egyéb szállásra való visszatérés szándéka nélkül”, akkor úgy tűnhet, mintha a „visszatérés” valóban létező lehetőség volna, amely pusztán a szabálysértés elkövetőjének akaratától függ, nem pedig mint ahogyan az valóban életszerű, hogy erre tulajdonképpen nincs is lehetősége.

Tanulságok, felismerések

„A pénz jobb, mint a szegénység, már csak anyagi szempontból is” – fogalmazta meg *bonmot*-jában Woody Allen, és ebben igaza is van. Látható, hogy ellentétben az irodalommal, ahol jellemzően az erkölcsileg erős szegény ember indeterminista módon végül mindig elnyeri jutalmát, és képes felülkerekedni nemcsak a helyzetéből fakadó gondjain, hanem a nála jóval kedvezőbb helyzetben lévő ellenlábasain is, a valóságban és a büntetőjogban a tetteiben determinált nincstelen csavargó, vagabond, munkakerülő folyton beleütközik a társadalom által támasztott korlátokba, és az e korlátok megerősítésére szolgáló büntető jogszabályokba. Vagyis az irodalom romantikus, idealista szemléletmódjával szemben a büntetőjog inkább realista – és így pesszimista – álláspontra helyezkedik a társadalom peremére szorultak kapcsán. A szegénység bűn – a szegénység erény dialektikus kettőssége végül nem valódi dilemma, hanem pusztán játék a szavakkal, és a nyájas olvasó is egy csavargó külsejű egyén láttán valószínű, hogy előbb gondol a Kékfényben előző nap látottakra, mint Gorcev Iván vagy Tuskó Hopkins meggyerő alakjára.

Irodalomjegyzék

- AMBRUS István (2018): Az élekvitelszerű közterületi tartózkodás szabályainak megsértése szabálysértéséről. *Közjogi Szemle*, 11. évf. 4. sz. 1–7.
- ANDORKA Rudolf (2006): *Bevezetés a szociológiába*. Budapest, Osiris.
- BABITS Mihály (1936): Puszták népe. *Nyugat*, 29. évf. 6. sz. 409.
- BERÉNYI Antal (1913): A közveszélyes bűnözők elleni törvényhozási védelem. *Jogtudományi Közlöny*, 48. évf. 16. sz. 136–137.
- CSER Erika (2002): Kísérletek a szegénység kezelésére a 19. században. *Világtörténet*, 24. évf. 2. sz. 44–65.
- FÉJA Géza (1937): *Viharsarok. Az Alsó Tiszavidék földje és népe*. Budapest, Athenaeum.
- FINKEY Ferenc (1910): A csavargásról és koldulásról szóló legújabb törvényjavaslatok. *Jogtudományi Közlöny*, 45. évf. 8. sz. 65–67.
- GÖNCZÖL Katalin (1991): *Bűnös szegények*. Budapest, KJK.
- GUTTON, Jean-Pierre (1974): *La société et les pauvres en Europe (XVIe-XVIIIe siècles)*. Paris, PUF.
- HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich (1983): *A jogfilozófia alapvonalai*. Budapest, Akadémiai.
- ILLYÉS Gyula (1936): *Puszták népe*. Budapest, Nyugat.

- KASSÁK Lajos (1932): *Egy ember élete*. Budapest, Dante.
- KISS Géza (1937): *Ormányság*. Budapest, Sylvester.
- KISS Lajos (1939): *A szegény ember élete*. Budapest, Athenaeum.
- KISS Lajos (1943): *A szegény asszony élete*. Budapest, Athenaeum.
- KODOLÁNYI János (1942): *Baranyai utazás*. Budapest, Magyar Élet.
- KOVÁCS Imre (1937): *A néma forradalom*. Budapest, Cserépfalvi.
- MÁRAI Sándor (1933): *A szegények iskolája*. Budapest, Révai.
- MARGÓCSY István (2015): A szegénység a magyar irodalomban. *2000*, 27. évf. 11. sz. 51–59.
- MOLDOVÁNYI György (1985): A Büntető Törvénykönyv büntetési rendszerének továbbfejlesztése – a szigorított javító-nevelő munka bevezetése. *Magyar Jog*, 32. évf. 6. sz. 505–516.
- SIPOS Ferenc (2019): *Munkával kapcsolatos szankciók a magyar büntetőjogban*. Budapest, HVG-Orac.
- SZABÓ Zoltán (1936): *A tardi helyzet*. Budapest, Cserépfalvi.
- SZABÓ Zoltán (1938): *Cifra nyomorúság. A Cserhát, Mátra, Bükk földje és népe*. Budapest, Cserépfalvi.
- VERES Péter (1936): *Az Alföld parasztsága*. Budapest, Új Magyar Könyvtár.
- VERES Péter (1941): *Falusi krónika*. Budapest, Magyar Élet.
- WEBER, Max (1982): *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*. Budapest, Gondolat.
- XIII. LEÓ (1891): *Rerum Novarum. XIII. Leó pápa enciklikája a munkáskérdésről*. Elérhető: <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=125#N18> (A letöltés dátuma: 2020. 02. 21.)